

**Неллі Корнієнко,**  
доктор мистецтвознавства,  
директор НЦТМ імені Леся Курбаса

## КУЛЬТУРА ЯК СУБ'ЄКТ. ВСТУП

**Я** неодноразово, задовго до своєї докторської дисертації із назвою **«Театр як діагностична модель суспільства. Деякі універсальні механізми самоорганізації художньої культури»** наголошувала на фундаментальній, підкреслюю, фундаментальній функції художніх систем, а саме – на їх автономності, на високих ступенях свободи, авторстві власних сценаріїв, на саморегуляції, на особливих стосунках із соціумом, із політикою. Суб'єктних. Художні системи, театр зокрема, можуть приймати самостійні рішення щодо соціуму, щодо суспільства. Адже, передусім, художні системи – явище сутнісно духовне. Всеохопне. Дифузне.

Навіть генії не завжди вірили в таку, фундаментальну роль мистецтва, хоча саме йому й належали. Гоголь, скажімо, говорив про театр як дзеркало суспільства і соціуму. Белінський по суті вважав мистецтво похідним від соціуму. Це парадокс, який ми маємо усвідомити як такий, який у новому тисячолітті має сам закласти нову парадигму зчитування власних сценаріїв художніх систем.

Я наполягаю: художні системи у наш і подальший час – ХХІ ст. і далі – стають провідними гравцями цивілізацій. Діагностами, прогностами, «страховими полісами» суспільств – йдеться поки що про європейську культуру і цивілізацію.

До своїх здобутків і навіть, якщо хочете, відкриттів відношу, зокрема, гіпотезу і систему доказів про За-

кон незалежності художніх систем і високі рівні їхньої суб'єктності. Інших важливих речей цього сюжету поки що торкатись не буду.

Головне: на перепаді нульових засвідчено передвибух. Йде рокировка головних персонажів Еволюції. Зараз – на користь культури та її духовного розвідника – культури художньої.

Так буває – при минулих темпах Історії – раз в одне-два тисячоліття. Нині час ущільнився, і запит на культуру, на художнє, мистецьке начало різко підвищується. Треба вчасно це помітити і відреагувати і науці, і культурі, яка науку випереджає.

Отже, про суб'єктність.

Ми маємо усвідомити нові рівні свободи усіх суб'єктів еволюційного процесу.

Сама історія періодично акцентувала **закон незалежності художніх систем, зокрема, їх суб'єктність**.

Жахливе падіння економіки в Італії XVI століття було, сказати б, «виправлене» шедеврами Леонардо, Мікеланджело та Рафаеля – останні спирались на лише художнім системам притаманні закони, – що за точністю конкурують із законами фізики, хімії, біології. І є нелінійними. Подібну ситуацію спостерігаємо і в Іспанії XVI – XVII ст., яка за умов глибокої економічної кризи і поразок у війнах, а також відокремлення Португалії створила свої найвищі духовні тексти, збагативши ними світову культуру. Ель Греко, Веласкес, Мурільо – у живописі; знаменитий іспанський маньєризм; Сервантес, Лопе де Вега, Кальдерон – в літературі.

Те ж можна сказати й про Німеччину, знищену 30-літньою війною (XVII ст. війна між габсбурзькою і антигабсбурзькою коаліцією), яка втратила, за деякими даними, дві третини населення. Культура самоорганізувалась, запропонувавши проект Барокко – композитори Генріх Шейдеман і Генріх Шютц та багато інших у цей час про-

кладали шлях для генія І. С. Баха, який зміг підстрахувати суспільну свідомість своєї країни духовним ладом.

А про часи Рубльова в Росії годі й згадувати. (Про ці факти, щоправда, в зовсім іншому контексті свого часу писав Г. Померанц). Ми можемо продовжувати цю логіку українськими реаліями: Стефаник, Коцюбинський, Леся Українка, Франко, Лесь Курбас, Архипенко, високий художній образотворчий і музичний авангард відбулися в «смертну» добу Першої світової війни, жовтневого перевороту і подальших репресій української культури.

Художня культура працювала, використовуючи власні діагнози і прогнозуючи механізми «зшивання» розривів в економіці й у суспільній свідомості. Війна, будь-яка екстрема провокують розриви буттєвісного рівня, психоенергетичну ентропію. Культура, оцінюючи такі часи, починає працювати, перебирає на себе функції лікаря, креатора Буття, «страхового агента». Вона швидко за історичними мірками перебудовується у часи екстрем. Наш Майдан показав принципово нову суб'єктність у поведінці культури. Вона змінила функцію страхування суспільства, хоча не відмінила її, – на футурологічні сценарії актуалізації, імпульсування креативу. На сценарії інтенсивних енергій, які включають інтуїції передбачення. Тому тут – університети, мовний і етнічний полілог, собор всіх церков і релігій, маніфест милосердя, ідея безкровності в рішенні найскладніших завдань і запитів Історії. Майдан значною мірою завдяки художнім матеріям став *багатоімплікативною пасіонарною монадою майбутнього українського суспільства*, яке обов'язково відбудеться. Скажу більше. Майдан закладав ескіз парадигми нової цивілізації, яку нині оголошують провідні вчені світу – **цивілізації альтруїзму**. Суспільствам консюмеристських ідеологій культура, нейтралізуючи саме цінності цієї ідеології, пропонує поступовий відхід у не-буття.

Майдан нікуди не зник... Він перейшов у латентний стан.

Колись, за часів УНР – під час світової і громадянської війн, жовтневого перевороту – культура включила стратегію експансії у соціум найвищих інтелектуальних і етичних механізмів. Розумна влада скористалась підказкою – почалася розбудова університетів, академій, театрів, музеїв тощо.

У нашому власному багаторічному дослідженні рівнів свобод художньої культури ще з початку 1970-х ми «відкрили» для себе вищезгаданий закон незалежності художньої культури на прикладі функціонування театру, з аналізом більш як 500 вистав різних національних культур, наслідком чого стали кілька монографій.

Наступним кроком сучасної науки, на наш погляд, все-таки має стати дослідження саме цих вимірів театру, театру як суб'єкта буття, як вільної художньо-комунікативної системи із сильними ступенями свободи. Дослідження його креативних сценаріїв, його нового діалогу з суспільством. А в прагматичному, більш вузькому сенсі, це можуть бути дослідження діяльності театру по творенню громадянського суспільства і його «демократичних проєктів»: свого часу ми вже мали можливість говорити про роль театру (художньої культури) у такому значущому процесі життєтворення суспільства, як зняття тотальності, інакше – розімкнення сіамських близнюків – держави і суспільства.

Таким чином, ми з вами, наше коло дослідників – учасники конференції, сподіваюсь, скажемо нове слово у досі недооціненній ролі театру і художньої культури загалом. Будемо імпульсувати ситуацію у напрямі Нової цивілізації – тієї, яку сучасні мислителі – повторюю – зараз проголошують як цивілізацію альтруїзму і цінностей Культури і Етики.